

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-10-74-58>

УДК 372.881.111.1

Семенюк В.О., Плотніков Є.О.

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

МЕТОДИКА ЗАПОБІГАННЯ МОВНІЙ АТРИЦІЇ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ

Анотація. У статті представлено традиційний підхід до вивчення мовної атриції, що розуміється як процес втрати рідної або вивченої раніше іноземної мови, яка відбувається в результаті контакту з іншою мовою. Досліджується феномен атриції, що спостерігається безпосередньо при вивченні іноземної мови. Аналізуються структурна модель пам'яті і механізм забування. Перераховано і детально описано чинники, що сприяють виникненню мовної атриції в студентів ВНЗ. Стверджується, що подібні помилкові стратегії самостійної роботи учнів (використання машинного перекладу для перекладу цілого тексту або окремих слів, залишення позначок в текстах) поширені і в шкільному середовищі. Зроблено висновок про необхідність своєчасного виявлення у учнів мовної атриції і систематичної роботи з її викоринення.

Ключові слова: атриція, іншомовне навчання, іноземна мова, друга іноземна мова, методика викладання.

Semeniuk Vladyslav, Plotnikov Yevhen

Nizhyn Gogol State University

METHODOLOGY FOR PREVENTING LANGUAGE ATRIQUE IN THE PROCESS OF LEARNING AN ENGLISH LANGUAGE AS ANOTHER FOREIGN

Summary. The paper deals with the traditional approach to language attrition understood as a process of the individual's native language or a second language erosion through another language contact and studies the attrition of a second language in majority language settings during its acquisition. Language attrition refers to the process of losing a native or second (previously learned or studied) language system as a result of contact with another language. Most often, this phenomenon is observed in people living in bilingual or multilingual contexts. The research proves the relationships of language attrition with retroactive inhibition when new language material interferes with the acquired knowledge. It is emphasized that fixing a word not in its original form leads instead to improving its grammatical skill in its degradation. But all these values are realized only in the proper context, which can result in either an error or a significant delay in the interpretation of the text or text. It is argued that such wrong strategies of text processing (using machine translation to translate text or its parts, making notes in texts) are typical for students as well. It is noted that the level of proficiency in the mother tongue is a benchmark for successful mastery of a foreign language. If students have no knowledge of their mother tongue, it will be an obstacle to mastering a foreign language because the mechanism of positive transfer of skills from the mother tongue will not work. The author concludes that it is necessary to identify the students' language attrition in time and take systematic measures to eliminate its effects. It is noted that in order to prevent and overcome the phenomenon of language attrition, it is necessary to intentionally draw students' attention to the potentially "risky" vocabulary. More specific linguistic recommendations to overcome language attribution include compiling a list of language units from authentic sources and regular conversational practice with native speakers, viewing, reading, and listening to authentic English language material.

Keywords: attrition, foreign language teaching, foreign language, second foreign language, teaching method.

Постановка проблеми. Широке поширення іноземної мовної освіти робить все більш актуальною проблему навчання осіб, які відчувають значні труднощі при вивченні іноземної мови.

Практика викладання іноземних мов свідчить про те, що динаміка їх вивчення учнями і студентами є нерівномірною. У той час як більшість учнів може демонструвати стабільне зростання лексико-граматичних навичок, у деяких із них приріст сповільнюється, а в певних випадках після періоду зростання спостерігається навіть регрес, що характеризується послідовною деградацією мовних і мовленнєвих навичок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Явищу мовної атриції присвячений ряд досліджень сучасних вітчизняних і зарубіжних вчених. Так, Є.В. Басс під мовною атрицією розуміє мовну втрату, псування, суттєву зміну однієї мови під впливом іншого [3, с. 20]. М. Шмід описує атрицію як «непатологічне зниження раніше набутої мовної компетенції» [10, р. 10]. Т. Влосовіч вважає, що мовну атрицію можна розглядати як форму мов-

ного розвитку, хоча її результатом є зниження, а не підвищення мовного рівня [11, р. 76].

На думку Є.Ю. Груздевої, атриція – це щонайменше часткова втрата контролю над рідною мовою, яка відбувається в результаті контакту з іншою мовою [4, с. 18]. Ми схильні розширити це обмеження, і розуміємо під мовною атрицією процес втрати системи рідної або другої (раніше вивченої або досліджуваної) мови, що відбувається в результаті контакту з іншою мовою. Найчастіше це явище спостерігається у людей, що живуть в умовах двомовності або багатомовності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Зауважимо, що іноді тенденція до погіршення лексико-граматичних навичок спостерігається на тлі загальної позитивної мотивації студента до вивчення іноземної мови. Це явище за своїми ознаками є ідентичним із феноменом мовної атриції. Особливо актуальною ця проблема постає в процесі вивчення другої іноземної мови, коли відбувається змішування матеріалу навіть не двох, а відразу трьох мов, що беруть участь в процесі пізнання.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження – визначити провідні закономірності мовної атриції та запропонувати надійні методи запобігання цьому негативному міжмовному явищу в процесі вивчення англійської мови як другої іноземної.

Поставлена мета зумовлює необхідність виконання таких завдань:

1. Визначення мовної атриції як лінгвістичного та методичного явища.

2. Розробка методів запобігання мовній атриції в процесі вивчення англійської мови як другої іноземної.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мовна атриція, за визначенням Є.Ю. Груздевої, – це «принаймні часткова втрата контролю над рідною мовою (L1), яка відбувається зазвичай в результаті інтенсивних контактів з іншою мовою або мовами» [4, с. 18]. Цей процес може відбуватися як на колективному, так і на індивідуальному рівні.

З когнітивної точки зору атриція може виникати у індивіда або в зв'язку з втратою мови, або в зв'язку з недостатнім опануванням мовою від початку. В обох випадках у менш компетентного мовця виявляється редукція мовної системи, а також велика кількість запозичень [4, с. 18].

Мовна атриція є аспектом мовного зсуву: вона може бути частковою, в разі мовного зсуву, або повною, в разі мовної смерті [4, с. 18]. Р. Андерсен виділяє дві основні причини мовної атриції, пов'язані з використанням мови: обмеження у використанні мови (restriction in language use) і переривання мовної традиції (break in linguistic tradition). Обмежене використання мови в ситуації мовного контакту постає при різниці в престижності, коли мова з більш низьким престижем починає використовуватися рідше.

Дослідник вказує, що «використання мови X некомпетентним мовцем (language attriter) буде значно обмеженим у порівнянні з використанням тієї ж мови компетентним мовцем (linguistically competent) і попереднім використанням мови X некомпетентним мовцем, коли він був компетентним (якщо він коли-небудь був таким)» [4, с. 18]. Переривання мовної традиції пов'язане з першою причиною, і виражається в тому, що «некомпетентний мовець демонструватиме відсутність прихильності до мовної норми, якої дотримується компетентний мовець, хоча обидва говорять однією і тією ж мовою X», причому «прихильність» визначається екстралінгвістичним шляхом [4, с. 18].

Найбільш поширеною мовною ситуацією, при якій відбувається розвиток атриції, є втрата мови L1 (титульної мови) в оточенні мови L2 (інша відома мовцеві мова) [4, с. 19].

Мовна атриція зачіпає мовців, яких можна віднести до недостатньо компетентних, і тому опис цього явища неможливий без хоча б приблизного визначення компетенції інформантів. Існує кілька підходів у визначенні типів мовців. Так, підхід у визначенні типів мовців, заснований великою мірою на віковому критерії, пропонує Н. Доріан, виділяючи старших компетентних мовців, молодших компетентних мовців, а також «напівмовців», тобто не компетентних повною мірою [4, с. 21]. Така класифікація, однак, не може

бути застосована для цього дослідження, оскільки не можна сказати, що всі старші мовці є повністю компетентними носіями мови.

Однак визначення ступеня редукції видається складним завданням, оскільки для цього необхідне порівняння різних типів мовців один з одним. У зв'язку з цим досить важко точно визначити, до якого типу належить той чи інший інформант.

Більш простим здається підхід, запропонований Л. Кемпбеллом і М. Мюнтцел, які виділяють всього чотири типи мовців:

1. Сильні, або практично повністю компетентні;

2. Недосконалі (imperfect), які досить вільно розмовляють кількома мовами;

3. Слабкі «напівмовці» (weak semi-speakers), з «більш обмеженою мовною компетенцією»;

4. Ті, хто пам'ятає мову (rememberers), які знають тільки окремі слова або ізольовані фрази [7]. Мовна атриція може спостерігатися як на індивідуальному, так і на колективному рівні, в іммігрантських і традиційних спільнотах, які поступово переходять на нову мову, що призводить до накопичення характерних рис мовного розпаду. Також можлива і стабілізація процесу мовної ерозії.

Виділяються такі типи атриції: втрата рідної мови в своєму мовному середовищі (зокрема, у літніх людей); рідної мови в оточенні іноземної; іноземної (якою ведеться комунікація в навчальному закладі) в середовищі рідної мови; іноземної в іншомовному середовищі (у емігрантів) [5].

М. Шмід і Т. Мехотчева наводять такі особливості протікання процесу мовної атриції:

– продуктивні навички більш схильні до втрати, ніж рецептивні;

– атриція протікає найбільш інтенсивно спочатку, а потім йде на спад;

– фактор часу не діє сам по собі при втраті мови;

– атриція – це не лінійний процес;

– висока мовна компетенція сприяє кращому збереженню рівня мовної компетенції;

– як тільки індивід досяг досить високого мовного рівня, він стає менш вразливим до атриції;

– повторення не є достатнім фактором для того, щоб подолати процес втрати мови [9].

К. де Бот, розглядаючи мовну атрицію в рамках теорії динамічних систем, зазначає повну взаємопов'язаність всіх мовних підсистем, таких як пам'ять, увага, перцепція, мотивація, мовна здатність. Автор вказує, що мовний розвиток – це динамічний процес, який супроводжується прогресом або деградацією в мовній системі в залежності від ресурсів і взаємодії між вхідною інформацією і внутрішніми факторами. Між процесами зростання і падіння відсутня фундаментальна різниця в силу того, що обидва вони управляються одними і тими ж принципами [6, р. 64].

Б. Копке, розглядаючи атрицію рідної мови серед мігрантів, доходить висновку, що в основі мовної атриції лежать такі мозкові механізми, як: пластичність, тобто залежність від віку (зокрема, у молодих мігрантів в іншомовному середовищі рідна мова втрачається швидше, ніж у старшого покоління); активація, що розуміється як підвищення або зниження порога активації мовної або граматичної одиниці в залежності від частоти її використання; механізм придушення або гальмуван-

ня (inhibition), який перешкоджає прояву атриції з боку доміантної мови; участь підкіркових структур, які впливають на мотивацію в плані вивчення іноземної мови і підтримки рідної мови [8].

Аналізуючи причини проблем у вивченні іноземної мови, методисти зазвичай вказують на слабку мотивацію, нерегулярність занять, недостатню частоту, перевантаження мовним матеріалом, несистемність його вивчення. Ми згодні з тим, що перераховані вище підстави можуть викликати гальмування або навіть зупинку в розвитку мовних навичок, але не вважаємо їх основною причиною регресу.

Проведений аналіз причин відставання в навчанні дозволив умовно розділити мовців, які знаходяться в «групі ризику» відносно атриції, на три групи:

- здатні, але мають слабку мотивацію;
- ті, хто має бажання володіти іноземною мовою, але яким в силу не до кінця усвідомлених ними причин не дається вивчення мови. Деякі з них самі себе іноді характеризують як таких, що не мають здібностей до мов;
- люди, що мають захворювання, що ускладнюють повноцінне оволодіння іноземною мовою.

Вирішення проблеми навчання першої групи студентів зазвичай не викликає серйозних проблем у викладачів. Нюанси роботи з третьою категорією студентів обумовлені специфікою їх стану, і, відповідно, підходи до вирішення проблем навчання підбираються індивідуально.

Далі розглянемо причини і шляхи вирішення проблем другої групи учнів. У них також часто спостерігається проблема з мотивацією через значні труднощі, яких вони зазнають при навчанні. Проте вважаємо, що знижена мотивація є наслідком, але не причиною мовних невдач.

Ми дотримуємося точки зору, що рівень володіння рідною мовою є орієнтиром для успішного оволодіння іноземною. Якщо навички володіння рідною мовою в учнів не розвинені, то це послужить перешкодою при оволодінні іноземною мовою, тому що не буде працювати механізм позитивного перенесення навичок з рідної мови.

Перерахуємо ряд факторів, що сприяють виникненню мовної атриції, в порядку, обумовленому їх негативною роллю в руйнуванні лексичних та граматичних навичок.

1. Використання машинного перекладу, зокрема перекладацьких сервісів Google Translate, «Промт» тощо. Мовець отримує на виході переклад зі значною кількістю помилок. Замість роботи зі словником він займається виправленням найбільш грубих мовних і мовних помилок в мові перекладу на тому рівні, який доступний його розумінню. Багатьох помилок він не помічає, адже своїм завданням вважає доопрацювання готового перекладу. Слова в словник вписуються часто неправильно в силу помилки комп'ютерної програми або самого студента. Навіть в разі коректного перекладу стійкого словосполучення він вписує в словник неправильний варіант або контекстний варіант, який не відбиває суть словникової одиниці.

Наприклад: I was told. Мені сказали.

Переклад коректний, але в студента, який списав цей переклад, слово «I» буде асоціюватися зі словоформою «мені» замість коректного «я».

Процес розриву наявних правильних лексичних зв'язків між англійськими та українськими словами характеризується зростанням. Подібна практика призводить до швидкого тотального руйнування наявних лексико-граматичних навичок. У словнику в цьому випадку в учнів зустрічається лексика, яка вивчалася на перших заняттях: допоміжні дієслова is, age, do, вказівні займенники, артиклі і т. ін., причому ці слова можуть кілька разів зустрічатися на одній і тій же сторінці словника учнів, що свідчить про те, що лексика абсолютно не засвоюється.

2. Студент просить когось зробити переклад, який потім видає за власний, або знаходить аналогічну статтю іншою мовою, на її основі вписує слова і далі імітує процес перекладу. Процес аналогічний розглянутому в пункті 1, схожі й наслідки.

3. Студент користується сервісом Google Translate або аналогічним, але в режимі словника, не вдаючись до перекладу речень. Результат аналогічний, але процес мовної атриції дещо сповільнюється. Мовець все одно шукає слова в тій формі, в якій вони зустрічаються в тексті, не звертаючи уваги на те, яку роль слово виконує в тексті. Проблеми при перекладі він вирішує звичним чином, як зазначено в пункті 1.

4. Студент робить переклад за допомогою звичайного або електронного словника, але потім незрозумілі йому вирази або речення дивиться в сервісі Google Translate або аналогічному. Результат – навик перекладу не виробляється, проблеми залишаються невирішеними, відбуваються неправильне асоціювання слів і подальший регрес лексико-граматичних навичок.

5. Студент робить переклади самостійно, за допомогою словника, але час від часу користується машинним перекладом в цілях, не пов'язаних із навчанням. При цьому також при мимовільному зіставленні будуть утворюватися некоректні мовні пари, що з високою часткою імовірності призведе до гальмування або навіть регресу при навчанні.

6. Студент робить помітки безпосередньо в текстах. Над словами пишуться наголоси, контекстний переклад. Подібна практика дуже поширена. Однак вона також не сприяє процесу запам'ятовування, оскільки перехід від короткочасної пам'яті до оперативної, а далі – до довготривалої пов'язаний зі свідомим перекодуванням інформації, розглянутим нами раніше.

7. Студент перекладає самостійно, за допомогою словника, але слова вписує не в початковій формі, а в тому вигляді, який, на його думку, найбільш підходить за контекстом. Граматичний навик при цьому також не виробляється. Наприклад, слово cleaning він переводить як «очищаючи».

Розглянемо, в чому проблема такого підходу. З нашої точки зору, закріплення слова не в його початковій формі призводить замість поліпшення граматичного навичку до його деградації. Можливі варіанти – «той, що очищує», «очищав», «очищаючи», «очищаю», «очищення». Але реалізуються всі ці значення лише у відповідному контексті, який студент у словнику не наводить. І, зустрівшись із цим словом ще раз, він першим ділом згадає цей, вже не релевантний в іншому контексті варіант. Результатом буде або помил-

ка, або суттєва затримка в розумінні усного або друкованого тексту.

Зауважимо, що подібні помилкові стратегії самостійної роботи вельми поширені і в шкільному середовищі, чим можна пояснити відсутність прогресу в умовах групового навчання. Більш того, руйнівний потенціал вищенаведених практик настільки великий, що здатний повністю нівелювати результати навіть такої ефективної форми роботи, як індивідуальні заняття з викладачем. Своєчасне виявлення мовної атриції і систематична робота з викоринення її причин сприяють якісному підвищенню ефективності мовного навчання.

Вважається, що для пояснення значення лексичних одиниць, потенційно схильних до атриції, переважно слід обирати такі способи семантизації, як контекстуалізація і використання наочних засобів [1]. Передбачається, що познайомившись з новою лексичною одиницею в достатньому і зрозумілому контексті, усвідомивши значення даного слова самостійно за допомогою мовної здогадки, студент краще його запам'ятає, а ймовірність рецептивної та продуктивної мовної атриції буде зведена до мінімуму.

Використання засобів наочності як спосіб семантизації нової лексичної одиниці також визнає ефективним для попередження мовної атриції [1]. Говорячи про запобігання мовній атриції у студентів, що вивчають англійську мову як другу іноземну, необхідно зауважити, що саме застосування засобів зорової наочності або ж їх комбінація зі слуховими засобами (демонстрація озвученого відеофрагменту) значно знижує ризик її виникнення. Це пов'язано із тим, що, як і у випадку контекстуалізації, представлене зображення (відеофрагмент) міцніше «врізається в пам'ять» студента

разом зі значенням нової лексичної одиниці при першому знайомстві з нею.

Наприклад, щоб пояснити лексичну одиницю «conductor», викладачеві достатньо вивести на екран зображення диригента, який керує грою оркестру, або ж, за можливості, показати студентам короткий відеофрагмент, де можна побачити диригента «в дії». Імовірність того, що нове слово засвоїться і не буде використовуватися в мові учнів в значенні «кондуктор» в подальшому, є набагато вищою, ніж якщо б викладач вирішив дати дефініцію даної професії, оперуючи синонімами (із якими можуть бути знайомими далеко не всі студенти) і т. ін.

Висновки. Таким чином, підсумувавши розглянуті думки лінгвістів і методистів, можна відзначити, що для попередження і подолання явища мовної атриції необхідно навмисно звертати увагу учнів на потенційно «ризиковану» лексику. Більш конкретні рекомендації лінгвістів щодо подолання мовної атриції включають складання списку мовних одиниць із автентичних джерел і регулярну розмовну практику з носіями мови, перегляд, читання і прослуховування автентичного англомовного матеріалу.

Завдання викладача також полягає в поясненні студентам важливості й необхідності використання тлумачних і перекладних словників, словників сполучуваності, різних довідкових матеріалів. Таким чином, нам представляється можливим звести мовну атрицію у студентів, які вивчають англійську мову як другу іноземну, до мінімуму при виконанні ними спеціально розроблених вправ, які можуть бути націлені як на семантизацію нових мовних одиниць, так і на їх закріплення і використання вивченої лексики в різних видах мовленнєвої діяльності.

Список літератури:

1. Алиева К.В. Виды упражнений по преодолению лексико-семантической интерференции в русской речи учащихся-лактцев. Махачкала, 2012. 32 с.
2. Атkinson Р. Человеческая память и процесс обучения. Москва, 1980. 526 с.
3. Басс Е.В. Интонационная интерференция и языковая коррозия при раннем билингвизме. *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*. 2012. № 6. С. 20–24.
4. Груздева Е.Ю. Языковая аттриция в системе языковых изменений. *Языковые изменения в условиях языкового сдвига: сб. ст.* Санкт-Петербург, 2007. С. 16–58.
5. Зинченко Т.П. Когнитивная и прикладная психология. Москва, 2000. 608 с.
6. Bot K. de. Dynamic Systems Theory, Lifespan Development and Language Attrition. *Language Attrition: Theoretical Perspectives*. Amsterdam; Philadelphia, 2007. Pp. 56–72.
7. Campbell L. The structural consequences of language death. *Investigating obsolescence: Studies in language contraction and death*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989. Pp. 181–196.
8. Köpke B. Language Attrition at the Crossroads of Brain, Mind, and Society. *Language Attrition: Theoretical Perspectives*. Amsterdam; Philadelphia, 2007. Pp. 9–37.
9. Schmid M.S., Mehotcheva T.H. Foreign Language Attrition. *Dutch Journal of Applied Linguistics*. 2012. Vol. 1. No. 1. Pp. 102–124.
10. Schmid M.S. Defining Language Attrition. *Babylonia*. 2008. No. 2. Pp. 9–12.
11. Włosowicz T.M. English Language Attrition in Teachers: Questions of Language Proficiency, Language Maintenance, and Language Attitudes. *Theory and Practice of Second Language Acquisition*. 2017. Vol. 3. No. 1. Pp. 75–100.

References:

1. Aliyeva, K.V. (2012). *Vidy upravzheniy po preodoleniyu leksiko-semanticheskoy interferentsiyi v russkoy rechi uchashikhsia-laktsev* [Kinds of exercises for overcoming the lexical-semantic interference in the Russian speech of pupils-Laks]. Makhachkala. (in Russian)
2. Atkinson, R. (1980). *Chelovecheskaya pamiat' i protsess obucheniya* [Human memory and the learning process]. Moscow. (in Russian)
3. Bass, Ye.V. (2012). *Intonatsionnaya interferentsiya i yazykovaya korroziya pri rannem bilingvизме* [Intonation interference and language corrosion in early bilingualism]. *Izvestiya Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta* [News of Volgograd State Pedagogical University], no. 6, pp. 20–24. (in Russian)

4. Gruzdeva, Ye.Yu. (2007). Yazykovaya attritsiya v sisteme yazykovykh izmeneniy [Language attrition in the system of language changes]. *Yazykovyye izmeneniya v usloviyakh yazykovogo sdviga* [Language changes in terms of language shift]. St. Petersburg, pp. 16–58. (in Russian)
5. Zinchenko, T.P. (2000). *Kognitivnaya i prikladnaya psikhologiya* [Cognitive and applied psychology]. Moscow. (in Russian)
6. Bot, K. de. (2007). Dynamic Systems Theory, Lifespan Development and Language Attrition. *Language Attrition: Theoretical Perspectives*. Amsterdam: Philadelphia, pp. 56–72.
7. Campbell, L. (1989). The structural consequences of language death. *Investigating obsolescence: Studies in language contraction and death*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 181–196.
8. Köpke, B. (2007). Language Attrition at the Crossroads of Brain, Mind, and Society. *Language Attrition: Theoretical Perspectives*. Amsterdam: Philadelphia, pp. 9–37.
9. Schmid, M.S., Mehotcheva, T.H. (2012). Foreign Language Attrition. *Dutch Journal of Applied Linguistics*, vol. 1, no. 1, pp. 102–124.
10. Schmid, M.S. (2008). Defining Language Attrition. *Babylonia*, no. 2, pp. 9–12.
11. Włosowicz, T.M. (2017). English Language Attrition in Teachers: Questions of Language Proficiency, Language Maintenance, and Language Attitudes. *Theory and Practice of Second Language Acquisition*, vol. 3, no. 1, pp. 75–100.